

Ljudevit Plačko

PROBLEM GENERACIJA

Studij problema generacija nije bez svojih specifičnih poteškoća. Jedna od velikih poteškoća proizlazi iz činjenice što se tu radi o svakidašnjem problemu, o kojem svatko ima svoje mišljenje i o kojem svatko govori. Pitanje je, međutim, koliko takva mišljenja odgovaraju stvarnosti i koliko su utemeljena na vjerodostojnim izvorima. Mišljenja i utisci pojedinaca koji nisu kritički procijenili objektivnost svoga mišljenja ne mogu biti smatrani stvarnom slikom stvarnosti.

Bez sumnje, među tim jednostranim i subjektivnim izvorima o razlikama među generacijama spada i dnevni ili tjedni tisak. Nema mnogo kritički ozbiljnih revija koje bi govorile o problemu generacija trijezno i mirno. Veći dio tiska ide za senzacijama i donosi takve događaje koji su više iznimka u ponašanju mladih ili starih negoli da bi bili reprezentativni za pojedine generacije. Posebno se senzacionalistički način pisanja susreće kad se govori o mladima, među kojima ne manjkaju senzacije bilo kojeg smjera. Kad bi se dnevni ili tjedni tisak uzeo kao jedini izvor za stvaranje objektivne slike o ljudima, trebalo bi razviti posebno kritičke metode za analizu tiska da bi se u pijesku senzacija otkrilo zrnje objektivnosti.

Zbog toga se ovaj prikaz razlika među generacijama temelji na teoretskim studijama i na rezultatima empirijskog istraživanja koji imaju znanstveni karakter. Kod radova u kojima je došla do izražaja neka od metoda znanstvenog istraživanja društvene stvarnosti koja je već pokazala dobre rezultate (ankete, intervjui, neposredno sustavno promatranje...) neće doći do izražaja samo neposredni senzacionalistički utisci nego i onaj dio stvarnosti koji je manje uočljiv, ali ne zato manje stvaran.

Metodološko ograničenje ovog prikaza odnosi se na sam objekt. Bit će prikazana uglavnom svojstva mladih i njihovi problemi, a o srednjoj i o staroj generaciji bit će govora samo ondje gdje su primijećene veće razlike o problemu generacija. Bibliografija koja mi je stajala na raspolaganju odnosi se uglavnom na Zapadnu Europu i na Sjevernu Ameriku, tj. uglavnom na industrijski razvijene zemlje. Empirijska istraživanja mlade generacije kod nas nisu dospjela daleko. Oni rezultati koji nam ipak stoje na raspolaganju pokazat će da li se mladi kod nas razlikuju od mladih u drugim dijelovima svijeta i u kojoj mjeri.

Svjesno su izostavljeni iz ovog prikaza različiti studentski pokreti, posebno politički, jer ih je nemoguće sve svesti na zajednički nazivnik i dati kratku, ali ipak objektivnu sliku o njima.

Pojam »generacije«

Pojam generacije, kao i toliki drugi osnovni pojmovi društvenog života ne mogu se jednostavno definirati. Filozofi, sociolozi i povjesničari¹ pokušali su izdvojiti osnovne elemente koji bi morali ući u pojam generacije.²

Čini se zanimljivijim od navođenja različitih definicija spomenuti ukratko probleme koji se susreću pri definiranju »generacije«. Postavlja se pitanje: znači li generacija samo aglomerat ljudi, starijih ili mladih, koji su rođeni u određeno vrijeme? Ne mora li u taj »materijalni element« generacije ući i jedan formalni element, koji stanoviti broj godišta povezuje zajedno?

Pozitivisti su s Humeom i Comteom inzistirali više na starosnoj razlici, ali se nisu mogli složiti kako bi trebalo spajati različita godišta. Razdoblje od 30 godina smatrali su kao pripremu za život, od 30. — 60. g. nazvali su stvaralačko doba. Od šezdesete čovjek prestaje stvarati. Na taj bi način jedna generacija sadržavala otprilike 30 godina. Drugi običavaju uzeti kao kriterij za razliku generacija biološki kriterij: srednja starost vjenčanja (22 — 25 godina), plus srednja efektivna plodnost žene u obitelji (5—6) godina. Na taj bi način u jednu generaciju opet spadalo otprilike 30 godišta.

Moderni se sociolozi ne zadovoljavaju tim materijalnim elementom generacije, nego nastoje izlučiti jedan formalni element, koji će različita godišta donekle ujediniti. Kod njih je starost kao takva sporedan element u generaciji. Ona može biti prilično objektivan indikator unutarnjih razlika, ali i ne mora, bar teoretski ne. Među najekstremnije teorije na tom

¹ Svakako treba spomenuti: Hume, Comte, Cournot, Dromel, Ortega y Gasset, Schelsky... Cf. K. MANNHEIM, *Das Problem der Generation*, Berlin 1964, p. 509—514, i J. MARIAS, »Generation« u *Encyclopedia of Social Sciences* (E of SS), vol. VI, p. 88—89.

² Ortega y Gasset spominje razne kvantitativne i kvalitativne elemente generacije u J. MARIAS, »Generation«, *E of SS*, vol. VI, p. 89—90.

području spada teorija organicista, kao što su npr. Dilthey i Mannheim.³ Oni govore o nekoj »enteleheji« generacije. Teško je reći što bi trebala značiti ta enteleheja. Kao filozofsko-biološki pojam primijenjen na sociologiju ona ne postaje time ništa jasnija. Trebala bi da bude ona tajanstvena unutarnja društvena snaga koja daje jedinstvo svakoj grupi ili zajednici, na sličan način kao što bi i »enteleheja« trebala davati životno jedinstvo kemijskim elementima u jednom organizmu. Govoreći jezikom Mannheima, u svakoj se novoj generaciji pojavljuju novi stadiji razvoja enteleheje.

To osnovno jedinstvo generacije ne proizlazi niti iz toga što određeni broj ljudi živi u isto vrijeme, niti iz toga što aktivno sudjeluju u društvenim pothvatima, nego iz toga što na specifičan i *jedinstven* način *reagiraju* na probleme i izazove koje zajednička životna situacija stavlja pred njih.⁴

Takav je pojam generacije različit od pojma starosnog razreda. Polazeći od činjenice da postoje različiti starosni razredi, postavlja se pitanje da li su oni međusobno tako različiti da se mora govoriti o dvije različite generacije, ili su oni uza svu starosnu razliku ipak članovi samo jedne generacije?

Imaju li mladi toliko različite vrijednosti, norme, da se može govoriti o specifičnoj subkulturi mladih?

Da li je isti starosni razred tako homogen da on tvori samo jednu generaciju ili postoje u istom starosnom razredu tako različiti društveni slojevi da se mora govoriti (u Mannheimovoj terminologiji) o dvije različite generacije mladih?

Termine »mladi« i »odrasli« upotrebljavat ćemo u ovoj raspravi u smislu starosnog razreda, od 15 — 25 godina, odnosno od 25 — 55 godina. Pojam »starih« upotrijebit ćemo za one iznad 55 godina.

Pojam »mladi« (»omladina«)

Kad se govori o specifičnim ulogama djece i odraslih, bilo u obitelji, bilo u društvu, razlika je prilično jasna. Govori li se, međutim, o specifičnim ulogama mladih u društvu, stvar postaje mnogo kompliciranija.

Omladina je relativno nova i mlada društvena stvarnost, koja je nastala usporedno i ovisno od specijalizacije privrednih i kulturnih funkcija u modernom društvu. U primitivnim društvima omladina kao neovisna društvena stvarnost praktično i ne postoji.

Postati odrastao u primitivnim društvenim sredinama znači priznanje pravo mladiću i djevojci da stupe u brak i da osnuju vlastitu obitelj.

³ Mannheim ne upotrebljava termin »organicisti«, ali njegov opis odgovara tom sociološkom pojmu. Cf. K. MANNHEIM, o. c., p. 518, 550 ss.

⁴ Tu činjenicu Mannheim naziva »Generationseinheit«.

Vrijeme tog službenog priznanja podudara se uglavnom s pubertetom, tj. sa seksualnom zrelošću mladića i djevojke za radanje. To je priznanje javno i strogo formalizirano. Pomoću raznih obreda inicijacije predstavnici društvenog života prave jasnu razliku između života djece i odraslih. Simbolično odvajanje mladića od svijeta djece (ovisnost od obitelji, posebno od majke) i njegova inkorporacija u svijet, život i dužnosti odraslih događa se trenutačno. Ne traži se neko dulje prelazno razdoblje. Naprotiv, jako je naglašen diskontinuitet u ljudskom životu pomoću simboličnih akcija »smrti djeteta« i »rođenja odraslog čovjeka«. U isto vrijeme se mladi upoznaju s tajnim spoznajama, modelima ponašanja koji su svojstveni samo odraslima.⁵

U razvijenom industrijskom društvu nema više *trenutka* kad bi mladiću bila društveno priznata sva prava i uloge odraslog čovjeka uza sva službena priznanja punoljetnosti. Neke su uloge priznate i povjerene mladima vrlo rano, dok se za druge mladić mora dugo boriti, premda bi možda bio već sposoban da ih izvrši. Zbog toga Schelsky daje ovu definiciju mladosti: »Mladost je prijelazno razdoblje u kojem čovjek ne vrši više uloge djeteta u društvu, ali u kojem još nije zadobio ni društvene uloge odraslih kao ravnopravan član društvenih institucija.«⁶

Ipak to prijelazno razdoblje u ljudskom životu ima vlastite karakteristike. Mnogi, kao, na primjer, F. Tenbruck i R. Bell, tvrde da, uza sve različitosti tog prijelaznog razdoblja, mladi čine zasebnu društvenu skupinu s vlastitim normama i modelima ponašanja.⁷

Odnosi između mladih i odraslih

Mladi ne žive izolirani pod staklenim zvonom, nego su u neprestanoj interakciji s odraslima u obitelji, školi, u poslu, kao i u raznim kulturno-političkim organizacijama. Danas se mnogo govori i piše o sukobima mlade i stare generacije, o različitosti njihovih normi, vrijednosti, modela ponašanja, a sve bi se to moglo izreći onom otrcanom frazom: »Kad smo mi bili mladi...« Na ovom bi mjestu trebalo postaviti neka pitanja. Radi li se zbilja o sukobu generacija ili se iznose samo senzacionalistički primjeri sukoba, koji nipošto nisu reprezentativni za cjelokupnu skupinu »mladih« i »starih«? — Ako se možda i ne bi moglo govoriti o sukobu generacija, imaju li mladi svoju vlastitu subkulturu koja se umnogome razlikuje od subkulture starijih? O odnosima između mladih i odraslih ne može se govoriti tako općenito jer su empirijska istraživanja pokazala

⁵ Opisi raznih obreda inicijacije u pojedinim primitivnim kulturama nalaze se gotovo u svakoj knjizi etnografsko-etnološkog karaktera.

⁶ H. SCHELKY, *Die skeptische Generation*, Düsseldorf 1963, p. 15.

⁷ R. BELL, »Die Teilkultur der Jugendlichen« u *Jugend in der modernen Gesellschaft* (JmG), Köln-Berlin 1967; F. H. TENBRUCK, *Jugend und Gesellschaft*, Freiburg 1962, p. 58—64.

da se mladi ne odnose uvijek jednako prema odraslima u svim životnim situacijama. Zbog toga će biti potrebno zasebno promatrati pojedine vrste interakcije između mladih.

Mladi u obitelji

Prvi kontakti, kao i prvi sukobi između mladih i odraslih obično se odvijaju u obitelji. Funkcije su se obitelji u industrijaliziranom društvu izmijenile. U primitivnom društvu obitelj je mogla spremati svakog svog člana potpuno za život. Sve što čovjek u takvu društvu treba da zna da bi postao njegov koristan član mogao je naučiti u obitelji. Vrijednosti i norme društvenog života bile su stabilne. Na taj je način socijalizacija u obitelji značila u isto vrijeme i opću socijalizaciju i integraciju u društvo. Život je bio jednostruk i jednostavan. Interakcije među ljudima svodile su se sve na odnose unutar primarnih skupina.⁸

Situacija se izmijenila. Danas svatko od odraslih vrši nekoliko specifičnih uloga u društvu, koje često nemaju međusobno nikakve veze. Uloge su oca i majke u obitelji slične. Nestaje pomalo tipično »muških« ili tipično »ženskih« poslova. (Tom konstatacijom ne želimo ništa reći o tome da li je to bolje ili gore). Mnogo toga što će mladima kasnije trebati u životu ne mogu naučiti kod kuće. Ta je nedostatnost obitelji posebno naglašena u pogledu spremanja mladih za njihovo buduće, često vrlo specijalizirano zvanje. Da bi se oni mogli spremati za život, moraju se obratiti na školu i na druge vrste specijaliziranih ustanova. Obitelj je danas ostala (grubo rečeno) neke vrsti udruženja za »potrošnju«⁹ i izgubila je mnogo od aktivnosti koje su se prije obavljale u njezinu krilu, počevši od ekonomske proizvodnje pa do zaštitne funkcije s ozbirom na djecu.

Uza sve to, obitelj se nije raspala, ona postoji i nadalje kao primarna skupina, bazirana na afektivnosti svojih članova. Mnoge su od tih veza primarne skupine nestale već iz obitelji, dok se čitava aktivnost društva izvan obitelji odvija u okviru sekundarnih skupina, među kojima su glavne poslovne veze. Gotovo je nestalo skupina ili udruženja koja bi htjela i nadalje kontrolirati čitavo ponašanje čovjeka i njegov vrijednosni sustav. Većina stoji na stanovištu: radnik je radnik na poslu. Što je on i kakav je u svom privatnom životu, to se udruženja ne tiče. Međutim, ima još nekih udruženja s jakom ideološkom komponentom koja hoće da imaju utjecaj na cjelokupan pogled na svijet svojih članova i na njihovo vladanje. No osjeća se da ljudi sve teže podnose takvu kontrolu.

⁸ Među članovima primarnih skupina odnosi su osobni (face to face) i više emocionalni nego li racionalni.

⁹ »Potrošnja« ne znači samo upotrebu materijalnih dobara, nego svih onih dobara za kojima ljudi osjećaju potrebu, a sami ih ne proizvode, kao npr. televizija, knjige, koncerti, pohađanje sportskih priredaba... Cf. SCHELKY, o. c. p. 145. i D. RIESMAN, *Die einsame Masse*, Darmstadt 1956.

Ta razlika između načina života u obitelji i izvan nje postala je izvorom mnogih napetosti u društvu. Pojedinci izvan obitelji (posebno mladi) privikli su se da njihovo ponašanje drugi (pa i škola) samo djelomično kontroliraju, dok obitelj nastoji i nadalje da, kao primarna skupina, kontrolira cjelokupno ponašanje svojih članova. Toj su napetosti izvrgnuti također i stariji, iako mnogo manje od mladih. Tako neki sociolozi tvrde da ne postoji napetost između mladih i odraslih, nego između života u obitelji i izvan nje. Veze između roditelja i djece danas su mnogo slabije negoli prije¹⁰, ali su ipak jače negoli to mnogi misle.

Uzroci koji utječu na promjenu mikrostruktura i makrostruktura u društvu, a time i na odnos između roditelja i djece, mnogi su i vrlo složeni. Evo nekih koje spominje Parsons¹¹:

- velika vrijednost koja se pridaje produktivnosti
- liberalni ekonomski sustav
- razvoj čitavog zakonodavstva prema većoj demokratičnosti
- vrlo brz razvoj, pogotovo nekih znanosti, kao što su: medicina, biologija, fizika, kemija . . .
- industrijalizacija stanovništva (u industrijski razvijenim zemljama manje od 10% stanovništva bavi se zemljoradnjom, pa i posao ovih sve je više sličan industrijskoj proizvodnji, a sve manje »klasičnom« obrađivanju zemlje)
- velika društvena mobilnost: vertikalna i horizontalna (migracije iz jednog mjesta u drugo, iz jedne zemlje u drugu, od posla što ga je radio otac pa do onog što ga rade djeca)
- brzina razvoja na svim tim područjima daje opći utisak nesigurnosti.

Zbog svih tih promjena u društveno-ekonomskom životu mladi imaju mnogo veću slobodu u izboru svog životnog puta negoli su to imali njihovi roditelji. Ta relativno velika ekonomsko-društvena sloboda uvjetuje i zahtijeva mnogo veću slobodu i na ostalim područjima života. Zato mladi nisu više tako jako vezani niti za tradicionalne vrijednosti, niti za društvene norme, kao što su to bili njihovi roditelji.

Čini se da su i roditelji, makar i ne refleksivno, shvatili tu novu situaciju. Iako se oni ne mogu potpuno prilagoditi tim novim životnim uvjetima, ipak nastoje tako odgajati svoju djecu da ona budu sposobna prilagoditi se kompliciranijoj društvenoj situaciji. To tvrde mnogi autori.

¹⁰ Za Englesku CENTRAL ADVISORY COUNCIL FOR EDUCATION tvrdi da mladi između 16—17. godine preko 40% ostaju 4—5 večeri kod kuće, 34% je s roditeljima samo jedanput ili dvaput tjedno, 17% redovito izlazi svake večeri, dok ih 8% ne živi u obiteljima. G. PICHT, »Grundprobleme der Schulreform« u *JmG*, p. 371.

¹¹ T. PARSONS, »Jugend im Gefüge der amerikanischen Gesellschaft« u *JmG*, p. 132—133.

U obitelji i u školi nastoji se odgojiti čovjek-ličnost, poštujući njegove sposobnosti i vlastitosti. Odnos između roditelja i djece sve je slobodniji. Djeca postaju sve više ravnopravni članovi u obitelji, a ne toliko podložnici. Tradicija i tradicionalne vrijednosti gube svoje prevalentno značenje u odgoju.

Osim toga prije je postojala velika razlika u odgoju djece među raznim slojevima. Ali kao što se polako smanjuje razlika među raznim slojevima, isto tako se smanjuje razlika i u načinu odgoja. Niži društveni slojevi ne vode mnogo brige o odgoju djece, dok su srednji slojevi (kojima pripada sve više ljudi) u pogledu brige za odgoj djece i ispred onih viših.¹²

U posljednjih 25 godina odgoj djece uvelike se izmijenio:

- više se pazi na pojedinačne želje djeteta
- djetetu se daje mnogo veća sloboda da izrazi svoje želje
- roditelji imaju mnogo veće povjerenje u psihološke metode odgoja, negoli u kazne ili prijetnje.

Ti novi načini odgoja utječu na to da mladi nisu tako jako buntovni premda su sve manje konzervativni. Mladi ne zauzimaju više tako često ekstremne pozicije i toliko su elastični da se mogu prilagoditi realnoj situaciji kako to izričito tvrdi Schelsky. Nije nestalo različnosti u načinu mišljenja (možda je ona postala i nešto veća), ali se razvilo mnogo veće razumijevanje među generacijama. Mladi razumiju da se odrasli ne mogu više tako lako prilagoditi novoj situaciji, dok stariji priznaju da drukčiji način života i ponašanja mladih ne mora uvijek biti i zao. Razlike u obiteljima postoje, ali se o njima ne govori mnogo, jer im se ne pridaje više tako veliko značenje.

Do ozbiljnih rasprava u obitelji dolazi u obiteljima intelektualaca, jer ove imaju nešto više slobodnog vremena, pa i spremnije su za raspravu. Ipak, u većini slučajeva takve rasprave ne stvaraju konfliktne situacije. Rasprave pak između mladih i odraslih prilično su jake i u obiteljima koje imaju jaku svijest klasne ili ideološke pripadnosti (aktivisti u različitim političkim partijama ili u vjerskim zajednicama). U takvim obiteljima redovito dolazi do sukoba između mladih i starijih jer odrasli žele s većom intenzivnošću prenijeti vlastiti pogled na svijet i vlastite modele ponašanja na mlade. Na temelju istraživanja može se reći da su konfliktne situacije u obiteljima rjeđe negoli prije desetak godina. U većini obitelji vlada veće razumijevanje i solidarnost uza svu različitost u vrijednostima i u normama ponašanja.¹³

¹² U. BRONFENBRENNER, »Wandel der amerikanischen Kindererziehung« u *JmG*, p. 321—322.

¹³ *Jugend zwischen 15 und 24*, Köln 1966. EMNID (Institut za istraživanje javnog mišljenja). Redovito provodi mnoga istraživanja o životu mladih. Prvo je istraživanje među mladima proveo 1953.

U jednom opširnom istraživanju u Njemačkoj 73% mladih je izjavilo da su zadovoljni odnosom koji roditelji imaju prema njima; 16% ih se tuži na to da ih roditelji previše kontroliraju; dok bi 4% željelo sigurnije vodstvo i odgoj od strane roditelja. — Djeca intelektualaca prosječno su zadovoljnija svojim roditeljima negoli djeca radnika ili seljaka. To bi moglo proizlaziti već i iz toga što obitelji intelektualaca materijalno bolje stoje pa mogu djeci mnogo više pružiti, a i zbog toga što se intelektualci lakše prilagođuju raznim situacijama.¹⁴

U odnosu između mladih i odraslih kod nas nema mnogo radova empirijskog karaktera. Mislim da zasad o tom problemu najviše podataka imamo u izvještaju P. Novosela: *Pogledi orijentacije i socijalni položaj srednjoškolske omladine u Hrvatskoj*.¹⁵ Na temelju toga vidi se da 70% mladih »jako voli« ili »voli« biti u društvu svojih roditelja. Doda li se k tome da još 20% nema ništa protiv društva sa svojim roditeljima, vidi se da je i kod nas situacija slična onoj u drugim zemljama. Nešto preko 90% mladih »veoma« ili »prilično« cijeni savjete svojih roditelja, a preko 91% dali bi sve od sebe ili bi se prilično založili da spase obitelj od raspada (npr. rastava roditelja).¹⁶ Osim toga, 64% mladih može o svemu ili o većem dijelu svojih problema razgovarati s članovima svojih obitelji, a 23% o nekima.¹⁷ Na temelju tih podataka ne bi se moglo govoriti o nepovjerenju kao o velikoj krizi naših obitelji. Međutim, to područje ipak nije bez problema, jer ima 35% mladih koji se ne mogu nikome u obitelji *dokraja* povjeriti.

Autoritet u obitelji. — U prijašnjim ne toliko specijaliziranim društvima pojedine su generacije imale svoje simbole koji su prilično točno trebali da prikažu veći dio osobnosti pripadnika te skupine: mladi su bili »odvažni ratnici«, stariji »razboriti starci«. Danas je teško pronaći jedan simbol bilo za starije, bilo za mlade, koji bi ih realno predstavljao. Definirati čitavu generaciju mladih kao »čupavce« bilo bi isto tako krivo kao definirati sve odrasle kao »matuze«, u pejorativnom smislu tih riječi. Poteškoća da se nađe jedan jedini simbol za čitavu jednu generaciju proizlazi iz činjenice što društvena osobnost pojedinca nije više jedinstvena, nego skup različitih, često međusobno oprečnih uloga.

Otac je prije znao »sve« što je bilo potrebno za život. Mogao je sam odgojiti djecu. Odrasli su bili uzor svega onog što je mladić morao naučiti. U tome je autoritet odraslih bio razlog zašto su ih mladi cijenili. Danas roditelji više nisu u tom smislu »ideali« za mlade jer ovi često

¹⁴ V. BLÜCHNER, *Die Generation der Unbefangenen*, Düsseldorf—Köln 1966, p. 109—110. Knjiga je plod empirijskog istraživanja u suradnji sa EMNID.

¹⁵ Ciklostilom izdana studija, Zagreb 1969, Institut za društvena istraživanja.

¹⁶ P. NOVOSEL, *Pogledi orijentacije i socijalni položaj srednjoškolske omladine u Hrvatskoj*, Zagreb 1969., p. 50—51.

¹⁷ P. NOVOSEL, o. c., p. 157.

preko škole ili studija moraju postići ono što roditelji nisu mogli niti imali prilike. A često mladi i neće da budu onakvi kakvi su bili njihovi roditelji. 39⁰/₀ mladih žele postati slični u svemu ili većim dijelom današnjim odraslima, dok bi to 54⁰/₀ htjeli samo u nekim stvarima ili vrlo rijetko. 5⁰/₀ potpuno odbacuje odrasle kao uzor.¹⁸

Zbog toga se čini da mladi nemaju više onog strahopoštovanja prema odraslima kao nekad, ali ta promjena ipak nije tako velika i ona je više plod i posljedica promjene ekonomsko-društvenih odnosa negoli moralni manjak, kako se katkada želi prikazati. Odnosi između roditelja i djece sve su manje odnosi potčinjenosti i postaju sve više odnosi kolegijalnosti. Napetosti ima, no njih nastoje izbjeći i roditelji i djeca, te se nastoje prihvatiti u stanovitoj širini različita gledišta i različiti životni nazori.

Drugi uzrok zbog kojeg se smanjio autoritet roditelja, ali u isto vrijeme i napetosti, jest smanjena razlika u starosti između roditelja i djece. Relativno ima već malo obitelji koje imaju djecu iza svoje tridesete godine. Prvo se dijete rađa prilično brzo, tako da kada djeca postaju »mladi«, roditelji se osjećaju isto tako još relativno mladi (posebno majke od 40 godina), idu zajedno na rad, pa i zabavljaju se zajedno i na isti način. Ta činjenica ima bez sumnje velik utjecaj na odnos roditelja i djece, jer se i jedni i drugi nalaze u sličnim psihološkim uvjetima.¹⁹

Mladi u školi

Slijedeća institucija u kojoj mladi dolaze vrlo često u kontakt sa starijima jest škola. Ona je prije imala gotovo iste funkcije kao i obitelj. Bila je jednostavno nastavak obiteljskog života. Prvi je cilj škole danas da mladima dade potrebno specijalizirano znanje za buduće zvanje. Specijalizacija posla zahtijeva i specijalizaciju škole.

Prije 40—50 godina trebalo je poznavati mnogo toga da bi čovjek mogao raditi kao specijalist. Danas u industrijski razvijenim društvima ima velik dio tehničara koji nemaju pregled onoga što se radi u tvornici. Sve je organizirano od malog broja ljudi, koji postaju svakim danom sve više stvarni vođe u društvu.

Srednje škole i sveučilišta nisu se još prilagodili tim društveno-ekonomskim promjenama. U nastavnom programu ima toliko predmeta koji »tehničaru« (a takvih je većina, pa i među onima koji završe fakultet) nikad neće biti potrebni u njegovu do skrajnosti specijaliziranom poslu. Da bi se netko teoretski i praktički pripremio za takav specijaliziran tehnički posao, čitav bi se studij morao organizirati racionalnije i funkcionalnije. Tako bi mladi postali prije spremni da prihvate svoje mjesto

¹⁸ P. NOVOSEL, o. c., p. 57.

¹⁹ K. DAVIS, »Adolescens and the social structure« u *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1954, p. 13.

među odraslima. — U mnogim se slučajevima studij danas čini kao neko umjetno isključivanje studenata (mladeži) od odgovornosti u društvu. Zbog toga žele studenti danas reorganizirati i program studija, i ne bave se samo mišlju kako će pametnije provesti slobodno vrijeme. Oni žele postati suodgovorni u vlastitom teoretskom i praktičnom spremanju za budućnost.

Upravo je način studija danas postao jedan od uzroka napetosti između mladih i odraslih. Studenti osjećaju da nisu više djeca, ali u društvu nema mjesta gdje bi oni mogli preuzeti neku odgovornu ulogu. Danas nema gotovo nijedne institucionalizirane uloge, koju bi student mogao vršiti. Ne toliko zbog nesposobnosti studenata, nego više zbog manjka adaptacije. Želja studenata da budu priznati za odrasle i na sveučilištu i izvan studentskog života, izražena je katkada u obliku demonstracija, više ili manje miroljubivih.

Čini se da su nedostaci srednjih i viših škola došli više do svijesti dacima i studentima negoli profesorima ili odgovornim ličnostima u vladi.²⁰ Budući da još nema dobro uređenih institucija preko kojih bi studenti mogli izraziti svoje mišljenje koje bi imalo stvaran utjecaj na budućnost rada na sveučilištu, posljednjih su godina u svijetu organizirane različite studentske demonstracije preko kojih su studenti izrazili želju da se i njihova riječ uzme ozbiljno, a ne kao male djece. Bilo bi jednostrano, i zbog toga krivo, htjeti studentske demonstracije svesti samo na reformu školstva.

Na temelju rezultata dobivenih u nas kod srednjoškolske omladine napetost između te omladine i nastavnika-profesora nije prevelika. 68% srednjoškolaca potpuno ili većim dijelom prihvaća nastavnike takve kakvi su oni danas, a 21% otprilike toliko prihvaća svoje nastavnike koliko ih i ne prihvaća. Kad nastavnici daju savjete, rezultat je gotovo nevjerovatan: 97% đaka veoma, prilično ili osrednje cijeni savjete svojih nastavnika. To još ne znači da će se oni uvijek prema njima ravnati, ali se na temelju toga može reći da škola ima prilično jak utjecaj na mlade.²¹ Iako bi se mogla izraziti neka sumnja u objektivnost takvih rezultata, ipak nema razloga koji bi im poricali svaku vrijednost. — 11% đaka moglo bi svim svojim nastavnicima povjeriti ono što ih osobno muči, dok bi 57% to moglo učiniti s polovicom ili bar s jednim nastavnikom u školi. Takvi rezultati nisu rezultati napetosti, iako ima i 19% đaka koji ne bi mogli ni s jednim od nastavnika govoriti o svojim osobnim problemima.²²

²⁰ R. BELL, »Teilkultur der Jugendlichen« u *JmG*, p. 84—85; G. PICHT, »Grundprobleme der Schulreform« u *JmG*, p. 379.

²¹ P. NOVOSEL, o. c., p. 53.

²² P. NOVOSEL, o. c., p. 155.

Treće, široko polje susreta između mladih i odraslih jest polje rada. U našem industrijaliziranom društvu posao u tvornicama postao je gotovo nužnost za omladinu, često i za one koji se kasnije ne misle zadržati u tvornicama kao radnici, majstori ili tehničari. Praktično se s poslom počinje iza obvezatnog (osmogodišnjeg) školovanja. Prve su godine rada često spojene s pohađanjem škole za neku vrstu kvalificiranih ili polukvalificiranih radnika. Mnogi mladići započinju odmah raditi, najčešće zbog potrebe, pa se tek tijekom godina pokušavaju, ako mogu, probiti do neke kvalifikacije.

Osim potrebe da neki mladi počinju odmah raditi, dolaze u obzir i psihološki razlozi. Mladi osjećaju da su isključeni iz društvenog života, ali isto tako da su sposobni već i raditi i zaraditi i na taj način biti primljeni u skupinu odraslih. Ekonomska neovisnost koju mladiću pruža zaradeni novac donosi sa sobom mnogo brže i društvenu neovisnost. Ako netko radi i zaraduje kao odrastao, vrlo je vjerojatno da će biti i priznat za odrasloga. Posao nije nikad sam sebi svrha. Preko njega dolazi se do novca, a time i do sredstava nužnih za život. To pak donosi sa sobom osobnu neovisnost, a u priličnoj mjeri i prestiž u društvu.

Da bi netko postao kvalificirani radnik, potrebno je sve više vremena, pa se mladi radnik nalazi u sličnoj situaciji kao i student. On koji već radi, zna vrlo dobro da bi mu za budući posao u istoj tvornici bio dovoljan jedan tjedan specijalizacije, a ipak i on mora učiti tolike stvari i polagati ispite kojima ne vidi svrhe s obzirom na svoj budući posao. U vrijeme dok je on još »naučnik«, učenik u privredi, ne priznaju ga kao ravnopravna člana zajednice u kojoj radi, premda radi možda isti posao kao i »odrasli« i već kvalificirani radnik. To je jedan od izvora napetosti između mladih i odraslih na radnom mjestu.

Čini se ipak da je šira specijalizacija potrebna mladim radnicima, posebno zbog česte promjene poslova na koje su mladi prisiljeni ili zbog raznih razloga sami žele promjenu. Tu širu specijalizaciju zahtijevaju novi tipovi strojeva i novi načini proizvodnje, a to stvara posebne poteškoće u svakoj industriji, pa i subjektivna psihološka nestabilnost mladih.²³

Nestabilnost na radnom mjestu donosi nove društvene probleme, a može biti isto tako i indikator za odnose koji vladaju između mladih i starijih radnika u poduzeću. Zbog svega toga bolje je za mlade da su u nekim granicama spremni za promjenu radnog mjesta. Prvo je radno mjesto za mlade često puta i prvo iskustvo, na temelju kojeg onda mogu bolje i realnije ocijeniti i svoje sposobnosti i svoje sklonosti.

²³ Prema V. BLÜCHNER, o. c., p. 83, mladi radnici mijenjaju posao uglavnom iz osobnih razloga kao što su: zarada, sigurnost radnog mjesta, privlačnost posla, mogućnost specijalizacije. Ima, međutim, i nesvojevoljnih razloga za promjenu: obustava rada, bolest... U 27% slučajeva mladi radnici mijenjaju posao zbog bolje zarade, a u 17% zbog preteškog posla.

Mladi radnici nisu izolirani (osim u velikim industrijskim centrima za vrijeme specijalizacije). Rade zajedno sa »starim radnicima«. U praksi nemaju potpuno ista prava mladi i stari, što posebno vrijedi za one ispod 18 godina. Oni su za starije »djeca« koja tek moraju naučiti kako se radi, makar često radili i iste poslove kao i stariji. Malo ih ima takvih koji bi se organizirali u posebne skupine da bi se osjećali sigurnijima — samo 8⁰%.²⁴ Ne identificiraju se niti s radnicima s kojima rade, a niti sa studentima. Oni su svijet za sebe. Upravo ta društveno-psihološka situacija mladih radnika često je izvor mnogih osobnih i društvenih problema mladih (kriminal...).

Uza svu tu situaciju neodređenosti 70 — 80⁰% mladih kažu da su zadovoljni svojim starijim drugovima na poslu.

Mladi pak, koji ne rade zajedno sa starijima, mnogo su kritičniji prema njima i mnogo nepovjerljiviji.

Čini se da je takav odnos mladih radnika prema starijima uvjetovan donekle i nesigurnošću za vlastito radno mjesto, kao i svijećću da ovako i onako neće ništa promijeniti. Gotovo svi kažu da nemaju dovoljno slobode, da se ne priznaje njihov posao i sanjaju (84⁰%) o nekom samostalnijem poslu. Osjećaju da se ne mogu potpuno uspoređivati s onima koji su već godinama u istoj tvornici. Kad nešto pogriješće, osjećaju se krivima više negoli odrasli, jer ih svi smatraju lošima, dok se starijima lakše prizna da se može pogriješiti. Ne osjećaju da pripadaju nekoj klasi ili da bi bili kadri započeti neku inicijativu u tvornici.

I sindikati su za njih daleko. 80⁰% mladih misli da sindikati neće ozbiljno uzeti u razmatranje njihove poteškoće. Jedino rješenje koje vide pred sobom jest da guraju do 18. godine (što nije mnogo) ili da potraže sreću drugdje.

Čini se da je napetost između mladih i odraslih na radnom mjestu manja negoli među studentima, iako im je situacija teža, ali traje kraće. Mladi radnici misle još uvijek da ne mogu ništa napraviti, pa i ne poduzimaju ništa, kao što su to do nedavno mislili i radili studenti.

Organizacije za mlade

Problemi odnosa između mladih i starih nisu uvijek isti. Svako se pojedino područje donekle razlikuje. Ipak ima jedan fenomen u životu mladih ljudi koji se može promatrati zajednički za sve skupine, a to su organizacije za mlade.

Taj tip organizacija koje hoće zatvoriti mlade u vlastiti »svijet mladih« ima za temelj teoriju da mladost znači posebno doba, koje se ne može poistovjetiti niti sa Životom starijih, niti sa životom djece. U tom

²⁴ N. de MAUPEOU-LAPLATRE, »Der jugendliche Arbeiter im Betrieb« u *JmG*, p. 495.

posebnom ambijentu mladi bi morali naučiti da budu s odraslima. Takvo isključivanje mladih iz života odraslih ne umanjuje napetosti koje postoje između dvije generacije, nego ih još i uveličava. Mladi hoće da ih se prizna kao »odrasle« u društvu u kojem žive i hoće da budu njegovi punopravni članovi. Ne žele da budu isključeni iz njega. Zatvoriti mlade u vlastiti svijet gdje mogu birati svoje vođe, organizirati svoje aktivnosti i zabave a da im stariji u tome ne smetaju znači u isto vrijeme i nije-kati im pravo da se miješaju u život odraslih.²⁵ Takav tip života, tj. izoliranost pojedinih starosnih razreda odgovara više primitivnim negoli modernim društvima.

Društveno jedinstvo mladih je definirano u odnosu prema odraslima, a ne samo za sebe. Organizacije mladih koje ne bi imale nikakva utjecaja i nikakve odgovornosti u društvenom životu umjetna su tvorevina i artifičijelno produžavanje dječastva. A djeca su u svakom slučaju isključena iz javnog života. Takvo ekskluzivno zatvaranje mladih od odgovornosti u društvu i ometanje prijelaza u potpun svijet odraslih nazivaju neki »pedagoškim zastupljivanjem«. To je bez sumnje jedan od razloga zašto mladi ne žele biti službeno organizirani.

Stroga razlika i stroga diferencijacija ljudi u klase ili kaste moguća je samo ondje gdje čovjek s čitavom svojom društvenom sposobnošću živi u toj klasi i gdje svi njegovi društveni odnosi započinju i završavaju u tom strogo odijeljenom sloju, tj. moguća je samo u stabilnim društvima. U društvu pak, kakvo sve više postaje naše, s takvom vertikalnom i horizontalnom društvenom pokretljivošću, u kojem ima toliko interakcija među društvenim slojevima kao i među raznim starosnim razredima, nemoguće je isključiti mlade iz života i odgovornosti odraslih. Sami društveni odnosi, takvi kakvi nastaju danas, pružaju mladima priliku da prime i sebe neke uloge koje su prije pripadale jedino starijima. Sustav potpunog zatvaranja mladih u vlastite organizacije priječi proces njihova dozrijevanja.

Gledajući na problematiku odnosa između mladih i odraslih s te organizacijske strane, moglo bi se reći da postoji napetost između mladih i starih zbog toga što su mladima priznate neke uloge odraslih, ali ne sve. C. Bondy to izriče ovako: »Mladima su priznate sposobnosti da mogu raditi kao i odrasli, ali im još nije priznata društvena zrelost, nisu im priznata i sva prava.«²⁶ On nadalje misli da bi to trebalo protumačiti konkurentskim mentalitetom našeg vremena. Odrasli koji su na položajima, iskorištavaju svoj »autoritet« i ne dopuštaju da se mladi direktno miješaju u društvene probleme, bojeći se njihove konkurencije. To potvrđuju i najnoviji događaji u političkom životu S. R. Njemačke. Mladi socijalisti (JUSOS) ne žele više da budu »podmladak« SPD, nego misle na slijedećim izborima nastupiti kao neovisna politička partija s vlastitim kandidatima. Slične probleme doživljava i CDU-CSU.

²⁵ Cf. H. SCHELSKY, o. c., p. 88—89, koji se bori protiv odvojenog života mladih.

²⁶ C. BONDY, *Pubertät als soziokulturelles Phänomen*, Göttingen 1956, p.125.

Čini se da i taj izvor napetosti postaje sve manji. Mladi su svjesno ili nesvjesno u svom stvarnom životu zauzeli stav nepovjerenja prema tipično »omladinskim« organizacijama. Prema podacima kojima se raspolaže, samo je 20% mladih učlanjeno u organizacije koje imaju jasno definirani cilj i koje su specificirane kao samo za mlade.²⁷

Svi odrasli nisu zadovoljni tim »bijegom« mladih od omladinskih organizacija i osuđuju ih zbog pomanjkanja idealizma, ili zbog nespremnosti na žrtve... Neki bi od njih htjeli da se u tim organizacijama ništa ne mijenja, da bi se mladi ponašali na isti način kao što su to činili i oni, da bi imali potpuno iste norme i iste vrijednosti. Čini se da to nijedna organizacija ne može zahtijevati, jer su se ekonomsko-društveni uvjeti toliko izmijenili da se stare norme i stari načini života više ne mogu kopirati.

Mladi koji ne pripadaju nijednoj organizaciji iznose neke svoje motive za to: manjak volje za organizacije kakve postoje, manjak vremena ili manjak novca, pa moraju i prekovremeno raditi. Neki se jako kritički izražavaju protiv organizacije mladih, kao npr.: »Hoću da imam svoju slobodu.« Ili: »Sve su organizacije samo 'Vereinsmacherei'«, tj. udruženja bez ikakva značenja i cilja.

Različita udruženja rekreativnog karaktera kojima pripada jedan dio mladih samo su jedna od mogućnosti da oni lakše zadovolje svoje želje. Prvotni cilj za njih nije pripadati nekoj organizaciji ili raditi nešto zajednički, solidarnost prema drugima, nego im organizacija gotovo uvijek služi kao sredstvo da lakše dođu do svog individualnog cilja. To je, uostalom, vrlo čest slučaj i kod odraslih, a ne samo kod mladih. Organizaciju mladi danas više ne shvaćaju kao zatvorenu skupinu s vlastitim vrijednostima, normama i simbolima, nego kao servis koji im nudi svoje usluge, a da za uzvrat ne želi vršiti nad svojim članovima nikakvu kontrolu niti pritisak. Organizacija i puna sloboda danas bi trebali da idu zajedno.

* * *

Što bi, dakle, trebalo reći o odnosu mladih i odraslih?

1. Ti odnosi nisu tako napeti kako se dobiva dojam iz senzacionalističkih članaka dnevnog ili tjednog tiska.

2. Oni nisu na svim područjima jednaki.

A. *U obitelji* je mladima većinom priznata gotovo potpuna neovisnost u njihovu privatnom životu. Odnosi između mladih i odraslih više su odnosi kolegijalnosti negoli autoritativnosti.

Razlike među vrijednostima i normama postoje, ali one nisu tako velike i redovito ne stvaraju među članovima obitelji konfliktne situacije, zbog toga što s jedne strane i odrasli mijenjaju donekle svoje mo-

²⁷ H. SCHELSKY, o. c., p. 96. Osim činjenice da je ovako mali broj mladih u »organizacijama za mlade« treba istaknuti i to da se za njih ne može uvijek kazati da su neka »elita«.

dele ponašanja i razumiju da nova ekonomsko-društvena situacija zahtijeva i novi način života. S druge strane, mladi razumiju poteškoće roditelja i njihovu relativnu mogućnost brzog prilagođivanja novonastaloj situaciji. Razlike postoje, ali im se ne pridaje prevelika važnost.

Sukob generacija osjeća se u onim obiteljima gdje roditelji imaju »ideološki« pogled na svijet. (Ideologija ovdje znači stabilnost vrijednosti i normi.) Napetost postoji i ondje gdje je ideologija više politička kao i tamo gdje je ona »religiozna«. Kod takvih osoba postoji jak osjećaj pripadnosti određenoj skupini baziranoj na ideologiji. Do sukoba dolazi uglavnom zbog toga što mladi ne žele da budu vezani ni za koji stabilan sustav vrijednosti i normi, ni za koju ideologiju, a onda i zbog toga što pripadnost roditelja nekoj ideološkoj skupini obično donosi i obvezu odgajati djecu u duhu pripadnosti toj istoj ideologiji.

B. *Na sveučilištima* mladi hoće da budu priznati »odraslima«. Ta njihova želja posljednjih je godina došla jako do izražaja, a prije kao da je nije ni bilo. U posljednje vrijeme taj je konflikt postao akutan. Studenti hoće da preuzmu svoj dio odgovornosti u društvu.

C. *Na poslu* još nije došlo do sukoba između mladih i odraslih. Razlozi za to bili bi:

— mladi radnici (između 15—18. godine) nisu tako mnogobrojni, ne rade zajedno i zbog toga im je otežana organizacija zajedničkih akcija;

— oni koji počinju raditi sa 15 godina nekvalificirani su radnici, relativno često mijenjaju zaposlenje tražeći većinom ipak neku kvalifikaciju unutar ili izvan poduzeća u kojem rade. Pred njima stoji perspektiva da će im se položaj u dogledno vrijeme popraviti.

D. *Organizacije za mlade* zbog malog broja članova nemaju velik utjecaj na omladinu. Konflikt koji je nastao unutar ili zbog takvih organizacija gotovo je nestao jer je i takvih organizacija sve manje.

Dakle, prema rezultatima empirijskih istraživanja, ne može se govoriti o nekom općem sukobu među generacijama.